

ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ВИХОВАННІ ПРИРОДОДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОШКІЛЬНИКІВ

Формування у дітей старшого дошкільного віку екологічних знань і уявлень, розуміння цілісних і природних компонентів, виховання позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи можливе через використання різних засобів, серед яких художня література природознавчого характеру має посідати гідне місце. Використання художнього слова у ознайомленні дітей з природою – прийом не новий, але досить цікавий і поширений. Однак часто його застосовують епізодично, лише як засіб зацікавлення дітей темою, нівелюючи таким чином розвивальний потенціал цього прийому. За правильної організації роботи з казками, віршами, оповіданнями, байками, легендами, піснями можна не лише розкрити складні для розуміння дітей поняття і взаємозалежності у природі, а й пробудити в їхніх серцях ширшу любов до всього живого, сформувати природодоцільну поведінку.

Вплив художньої літератури на моральність дітей описується у працях Л. Виготського, Л. Кіліченко, А. Пасічник, Н. Гавриш, Н. Білоусової, І. Товкач, Т. Тоцької, Н. Миронової, А. Майданюк та ін.

Дитяча природознавча література використовується і на заняттях і у повсякденному житті. Найчастіше природознавчу книгу рекомендують читати після спостережень. При цьому художні твори допомагають підсумувати побачене, поглибити спостереження, спрямувати увагу дітей на подальше сприйняття природних явищ [9, с. 58-61].

С. Веретеннікова наголошує, що художній опис уже знайомих рослин, тварин та явищ природи яскравіше сприймаються дітьми, викликають інтерес до спостереження [2, с. 63].

Казка повертається в життя дитини. Слухаючи казку дитина ототожнює себе з певним героєм. І у дорослому житті людина робить так, як її улюблений у дитинстві герой, здійснюючи його подвиги і повторюючи його помилки. Казкові образи не бувають водночас добрі і злі, як і дитячі оцінки та моральні уявлення не припускають компромісів: якщо образ злий він огидний зовні.

Тому в певному сенсі казка закладає долю, поведінку і характер, веде людину по життю. Тому до ознайомлення з казкою слід підійти дуже серйозно [9, с. 58-61].

Моральний аспект впливу казки на формування особистості дитини вивчали Машовець та А. Карнаухова. Автори зазначають, що казки віддзеркалюють загальні закономірності творів народного епосу, мітять певні етичні характеристики. В них акумулюється і зберігається все варте уваги нащадків [8, с. 24].

Байки Л. Глібова, Б. Грінченко, І. Крилова містять цілий моральний кодекс, на якому діти виховувались покоління за поколінням. Використовуючи образи тварин, байкар осміює людські риси характеру такі

як: жадібність, хвастливість, лінь, заздрість, лицемірство, брехливість, грубість, невігластво. В позитивних героях змальовуються загальнолюдські абсолютно вічні цінності (доброта, чесність, справедливість, мудрість, чемність тощо). Через байки діти легко засвоюють норми та істини, висловлені мовою байок.

Г. Бельєнка розкрила умови, які варто створити для кращого сприймання дитиною казки: створити сприятливу атмосферу, де важливе місце посідає освітлення, місце розташування слухача, висота і тембр голосу дорослого. Не слід чекати негайних педагогічних досягнень, після вивчення казки, дитині потрібен час для обдумування інформації. Повторне читання, запитання за змістом допоможуть досягнути поставленої мети. Важливо дочекатися відповіді дитини, поміркувати разом, уважно дослуховуючись до точки зору малюка. Тим більше, що у казці є над чим поміркувати не лише дітям, а й дорослим [1, с. 6]. Отже, слід створити такі педагогічні умови використання художніх творів, які сприятимуть моральному вихованню старших дошкільників під час ознайомлення з природою:

- створювати емоційно-позитивну атмосферу під час роботи над художнім твором;
- проводити морально-етичні бесіди при обговорення художніх творів;
- створювати педагогічні ситуації морального вибору на основі літературних творів та ставити логічні завдання до них.

Б. Грінченко був впевнений, що художнє слово сприяє розвитку емоційної чутливості дошкільника, збагаченню його життєвого досвіду, внутрішнього світу, розширенню уявлень про стани людей, тварин, встановленню причинно-наслідкових зв'язків між різними проявами поведінки. У результаті відбувається формування позитивного образу іншого й самого себе, гуманістичних цінностей та природодоцільної поведінки [4, с. 29].

Удосконалення сприймання у старших дошкільників відбувається в осмисленні прослуханих оповідей, казок, віршів, збагаченні почуттів. Дуже важливо розвивати у дітей емоційну чутливість до героїв і фактів твору. За цих умов у них під впливом виховання формується здатність до елементарного аналізу літературного твору, вміння у тій чи тій формі виявити своє ставлення до героїв, їхньої поведінки, дати їм свою оцінку [7, с. 9]. Почуття та емоції, які переживають діти під час слухання художнього твору, закладають основу формування в них ціннісного ставлення до зображуваного об'єкта. Підсилити дитячі емоції допоможуть різні прийоми, як-от: читання в особах; розігрування за допомогою лялькового, тіньового, пальчикового театрів; ілюстративний, музичний супровід; малювання за сюжетом казки тощо.

І. Майданюк вважає вірші найприроднішою моделлю для навчання дошкільнят. Розучування віршованих рядків розширює світогляд, учить сприймати поезію, удосконалює усне мовлення, сприяє формуванню загального рівня культури. Не залишають байдужими дітей вірші «Сирітка» О. Пархоменко, «Сердитий звір» В. Вагірова. Читаючи оповідання В.

Сухомлинського «Ялинка для горобчика», діти не лише уважно слухають текст, стежать за розвитком сюжету, але й співчують горобчикам, радіють, що Василько нагодував їх, улаштував справжній банкет. Поетичні тексти використовують на заняттях у різних видах діяльності як ефективний засіб емоційного сприймання та розуміння природи. З поміж творів – оповідання В. Сухомлинського, Г. Скребицького, М. Коломієць, Г. Демченко, І. Кульської та твори сучасних поетів.

Емоційне спілкування з природою пробуджує у дитини хвилювання, захоплення, радість, упевненість в собі, як складовій всього живого, і є необхідною умовою творчого освоєння довкілля дітьми дошкільного віку.

Спілкування з природою сприяє появі різних почуттів у дошкільнят. Моральні почуття мотивують дії дитини у природі, сприяють усвідомленню сталих норм і правил поведінки. Практичні почуття залежать від вольової діяльності дитини, її уміння долати труднощі на шляху до наміченого. Наприклад, на дворі зимно, дме колючий вітер, але попри все діти чистять годівнички, насилають корму, щоб пташкам було добре [3, с. 23-27].

О. Каплуновська переконана, що для роз'яснення дошкільникам значення моральних норм і правил, аналіз вчинків дітей і дорослих, обговорення життєвих історій та виведення власних висновків варто використовувати морально-етичні бесіди – колективне обговорення етичних проблем. Вибір педагогом морально-етичної бесіди залежить від конкретної педагогічної ситуації. Це може бути обговорення прочитаних художніх творів (краще вести дітей від схвалення доброго вчинку до засудження поганого, а не навпаки).

Морально етична бесіда буде ефективною за виконання таких умов:

- розмова повинна мати проблемний характер, передбачати боротьбу поглядів, ідей, думок;

- не можна допускати, щоб під час етичної бесіди діти висловлювали зауваження, або підказані дорослим відповіді. Потрібно надати дітям можливість говорити те, що вони думають, вчити їх з повагою ставитися до думок інших, терпляче й аргументовано виробляти спільну позицію, що не йде врозрід із загальноприйнятим моральним правилом;

- етичні бесіди слід проводити у невимушеній формі;

- до бесід слід залучати всіх дітей, щоб вони порівнювали, зіставляли дії літературних персонажів зі своїми власними, виокремлювали з життєвих ситуацій зразки поведінки, яку можна наслідувати, робити узагальнення, висновки;

- послідовність запитань у бесіді має підвести дітей до виведення морального правила, якого необхідно дотримуватись у повсякденному житті;

- теми бесід мають бути актуальними для дітей [5, с. 11-12].

В. Любарова, І. Стеценко дотримуються такої думки, що рівень розвитку мислення дітей старшого дошкільного віку дозволяє давати їм для вирішення логічні завдання, розраховані на кмітливість, уміння аналізувати, узагальнювати, використовувати набуті знання. Підвищують успіх їх

вирішення незвичайність ситуації та форми подачі знайомого матеріалу. До таких прийомів належать логічні завдання.

Логічні завдання активно використовуються в екологічному вихованні. Вони ставлять дитину перед потребою розв'язати певну екологічну проблему, а це насамперед моральна проблема. Під час вирішення логічних та наочних завдань спрацьовує операційне мислення: діти оволодівають умінням порівнювати, аналізувати, синтезувати, співставляти тощо. А це, у свою чергу, стимулює розвиток самостійного мислення, надає розуму гнучкості.

Малюки вчаться розуміти і засвоювати початковий зв'язок і залежність у природі. Під час цього процесу формуються і закріплюються правила поведінки у природі та вміння дотримуватись їх. Засвоєння екологічного змісту, екологічної суті тих чи інших правил поведінки відбувається завдяки емоційному переживанню дитиною наслідків виконання чи невиконання правил поведінки.

Конкретні екологічні проблемні ситуації найрізноманітніші за своїм змістом. Вони використовуються на заняттях і в індивідуальній роботі з дошкільнятами, можуть поєднуватися з різноманітними методами. Саме незвичність ситуації, новизна форми подачі знайомого матеріалу підвищують інтерес до завдання і забезпечують успіх його вирішення.

Логічне завдання – це розповідь-загадка в поєднанні з бесідою, дидактичною грою, працею, екскурсією, де діти пізнають процеси розвитку природи, розуміють сезонні зміни в ній. Все це сприяє природодоцільній поведінки в довіллі, є основою екологічного виховання дошкільників. У розв'язанні логічних завдань, діти спираються на усвідомлення ними зв'язків і закономірностей природи. Такі завдання можуть використовуватися в різноманітній роботі з екологічного виховання, поєднуватися з будь-яким методом і формою організації дітей із формування в них гуманної взаємодії з довіллям. Вони найчастіше виступають частиною заняття під час екскурсій, бесід, спостережень. Використовують їх і на прогулянках, і у роботі на екологічній стежині.

Вихователь виконує важливу роль у процесі розв'язання логічних завдань. Він допомагає знайти різні варіанти розв'язання завдань, спрямовує увагу дитини на встановлення причини, наслідку, закономірностей у природі. Вихователю слід уникати готової відповіді, схвалювати правильний шлях розв'язання, спрямовувати думку дитини на потрібну відповідь. Ефективним прийомом тут виступає використання альтернативних питань, коли з кількох варіантів розв'язання знаходять оптимальне, не згубне для природи [6, с. 14-16].

Можна використовувати художні твори як педагогічну ситуацію, якщо недочитавши їх до кінця ставити дітям логічні запитання, знаходити певні шляхи допомоги персонажам твору, а після обговорення зачитувати кінцівку. Так читаючи оповідання В. Сухомлинського «Чому синичка плаче», можна запитати дітей, чому хвилювалась пташка, не дочитавши до кінця твір, а після обговорення відповіді з дітьми прочитати закінчення оповідання. Слід зробити

висновки на основі прочитаного оповідання про те, що не можна вішати гойдалки на дерево, адже гілка може зламатися, і діти впадуть; може впасти гніздечко птахів, завдається шкода самому дереву: мотузка пошкоджує гілку, а якщо гілка зламається – дерево страждає.

Отже, проблема використання природознавчої літератури розкрита у багатьох науковців. Літературні твори є незамінним засобом екологічного виховання, вони допомагають не лише ознайомити дітей з об'єктами та явищами природи, встановити причинно-наслідкові зв'язки, а й містять у собі взірці моральної поведінки. Однак слід добре продумати як саме, коли і з якими емоціями ознайомлювати дітей з художніми творами.

Застосування морально-етичних бесід, логічних завдань та педагогічних ситуацій – це продуктивний шлях дитячих досягнень у відкритті світу і вихованні природодоцільної моральної поведінки дітей дошкільного віку.

Література

1. Бєленька Г. Природничі науки в казках, запитаннях, завданнях, дослідках: наук.-метод. Посіб. Для дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку / Г. Бєленька. – Київ: Шкільний світ, 2011. – 128 с., С. 6
2. Веретенникова С. А. Ознакомление дошкольников с природой. – Москва: Просвещение, 1980. – 272 с.
3. Голубова Л. Формування природничої компетентності дошкільників / Л. Голубова // Дошкільний навчальний заклад. – №6. – №2012. – С. 23
4. Гринченко Б. К вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе / Б. Гринченко. – Земский сборник Черниговской губернии. – 1895. – № 4-5. – С. 27-50.
5. Каплуновська О. Моральні бесіди: діяльнісний підхід / О. Каплуновська // Дошкільне виховання. – 2015. – №10. – С. 11-14.
6. Любарова В. Екологічний зорепад у іграх та розвагах / В. Любарова, І. Стеценко. – Київ. : Шкільний Світ, 2009. – 128 с.: іл. – (Бібліотека «Шкільного світу»)
7. Макаренко С. І. Формування естетичної логосфери дошкільнят в образотворчій діяльності / С. І. Макаренко. – Дошкільне виховання. – 2010. – № 4. – С. 8-12.
8. Машовець М, Карнаухіна А. Вплив казки на формування особистості дитини: моральний аспект Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2012. – №7. – С.20-24.
9. Миронова Н. Учимся у книг / Н. Миронова // Дошкольное воспитание. – 2008. – №3. – С. 41-46.